

Opmerkelijke eigenschappen van bomen en struiken

deel1

door: Will Hoppenbrouwers & Corry Lambregts

In deze nieuwe reeks: “Opmerkelijke eigenschappen van bomen en struiken” bijzondere specimen die in ons Arboretum te vinden zijn. Beschreven word; *Vitex agnus-castus*: Monnikspeper; Boom van het Kuise Lam; Kuisboom; Kuisheidsplant; Verloren zaad; Abrahamsboom door Will Hoppenbrouwers en *x Chitalpa tashkentensis* door Corry Lambregts.

Vitex agnus-castus, Monnikspeper

De in het najaar bloeiende heester *Vitex agnus-castus* is op het eerste gezicht is weinig spectaculair. Het grijze op Cannabis gelijkende blad, de grijze, lange vertakte aren, de grijsblauwe bloemen en met laat in de zomer de grijsbruine, donzige, kruidige zaden laat in de zomer - dat alles lijkt niet noemenswaard. Daarentegen mogen de eigenschappen van de struik (en beslist géén boom) wel degelijk opmerkelijk worden genoemd.

Door de eeuwen heen is de plant in vele culturen beschreven, bezongen en soms ook als verdacht beschouwd. Hij behoort tot de Lipbloemenfamilie, Lamiaceae, net als o.a. Schoonvrucht (*Callicarpa*), Blauwe spirea (*Caryopteris*), Pindakaasboom (*Clerodendrum*), Lavendel (*Lavandula*), Rozemarijn (*Rosmarinus*) en Tijm (*Thymus*).

De geslachtsnaam *Vitex* bevat het oeroude grondwoord “*vet*”, dat “wikkelen, buigen, vlechten” betekent en zinspeelt op de taaie, maar soepele, harde twijgen die voor gevlochten omheiningen werden gebruikt. Reeds Plinius - eerste eeuw na Christus – noemde de plant *Vitex* en wellicht heeft hij daarbij gedacht aan *vitilum*, het Latijnse woord voor vlechtwerk. Bij Dioscorides 1ste eeuw n. Chr. en bij Theophrastus, 3de eeuw n. Chr. heet de struik *agnos*, maar als synoniem komt ook *agonos* voor. Terwijl *agonos* onvruchtbaar betekent, moet *agnos* met heilig, rein, kuis worden vertaald. Net zoals het uit het Latijn stammende *castus*.

Zowel in de Griekse als Romeinse mythologie komt de plant al regelmatig voor. Zo werd de godin Hera onder een *Vitex agnus-castus* -struik geboren en werd zij als “hoedster van het huwelijk vereerd”. De Vestaalse Maagden in Rome droegen

twijgen van *Vitex* als kuisheidssymbool. Bij de oogstfeesten (ter ere van de godin Demeter) in het oude Griekenland was het soms gebruikelijk dat de vrouwen, die tot het feest ongerept moesten blijven, zich versierden met de bloemen en takken van *Vitex*. Plinius beschrijft deze ceremonie die door de Grieken *agnon* wordt genoemd en in de Latijnse vertaling *castitas* heet. De naam van de struik kan hiermee worden verklaard: *Vitex agnus-castus*. *Vitex*: vlechtwerk, *agnus* van het Griekse *agnos* en het Latijnse *agnus* (lam): hier in de betekenis van heilig, rein en *castus* van het Latijnse *castitas* dat kuisheid betekent. Alle eigenschappen van de plant in de naam verwoord.

Vooraf in de vele regionale benamingen vinden we de typische eigenschappen van de plant terug: monnikspeper (Dld. Mönchpfeffer, Mönchsamen, Pfefferbaum); kuisboom, kuisheidsplant of kuislam (Dld. Keuschlamm, Keuschtrauch; Eng. Chastetree of Chaste Lamb Tree); Verloren Zaad, Poivre sauvage, en de 15e-eeuwse naam: Abrahamsboom van *abramis to dendron* die wellicht is gebaseerd op de Bijbelplaats genoemd in Genesis hoofdstuk 21.33 “Abraham plantte bomen te Ber-Seba”.

Uit alle benamingen blijkt dat *Vitex agnus-castus* door de gehele geschiedenis heen symbool heeft gestaan voor kuisheid en deugdzaamheid. De naar peper geurende en smakende zaden werden als specerij gebruikt. Om het celibatair leven te vergemakkelijken werd de monnikspeper al in de 14e eeuw veel toegepast in de kloosters (de zaden werden vermalen of in een dessert verwerkt). De lustremmende werking werd daar erg op prijs gesteld. Bij de inkleiding van de novicen (een plechtigheid bij intreding in het klooster waarbij het

Vitex agnus-castus foliage

kloosterkleed werd ontvangen) werd het pad naar het klooster bestrooid met bloemen van de *Agnus castus*, een gebruik dat in sommige streken in Italië nog een enkele keer schijnt voor te komen.

In het Cruydtboek van Dodoneus (Dodoens) uit 1554 wordt beschreven dat *Agnus castus* een remedie is voor diegenen die in kuisheid en reinheid willen leven en dat het alle lusten en begeerten weerstaat. *Agnus castus* zou die eigenschappen teweeg brengen op allerlei manieren: als poeder, gedroogd of zelfs door de plant in bed te leggen en daarop te slapen. Tevens schreef Dodoneus dat het 'de natuurlijke krankheit' (menstruatie) van de vrouw verwekt.

Vitex agnus-castus bevat als belangrijke inhoudsstoffen iridoïde glycosiden (onder andere agnuside, aucubine), flavonoiden, etherische oliën (cineol, alfa- en bèta-pineen, limoneen) en bitterstoffen. In veel wetenschappelijk onderzoek is aangetoond dat deze inhoudsstoffen een regulerende invloed (via de hypofyse) uitoefenen op de hormoonhuishouding bij zowel vrouwen als mannen. Zo remmen zij de productie van het hormoon prolactine en stimuleren zij de aanmaak van het luteïniserend hormoon (LH) en remmen het follikelstimulerend hormoon (FSH). Onder invloed van deze hormonen wordt de hormoonproductie van andere geslachtshormonen geregeld. FSH stimuleert bij de vrouw de groei en rijping van follikels in de eierstokken en zet de follikels aan tot productie van oestrogenen. Bij de man bevordert FSH de vorming van zaadcellen in de teelballen.

Het was dan ook vreemd dat deze opmerkelijke, magische plant in de 19e eeuw vrijwel vergeten was om vervolgens in onze tijd, tengevolge van het eerder genoemde wetenschappelijk onderzoek, plotseling weer alle aandacht te krijgen. Op dit moment is het één van de meest gebruikte planten voor hormonale klachten geworden. In elke natuurgeneesmiddelenwinkel wordt *Vitex agnus-castus* aangeboden ter bevordering van een normale en regelmatige menstruatie of tegen wisselende stemmingen tijdens de overgang. Soms staat op het etiket de naam **Agnus castus**. De mannen zijn, in deze tijd van Viagra, minder in het middel geïnteresseerd.

NB. We vinden deze opmerkelijke struik in het mediterrane deel van het Arboretum. Er staan er twee, een van Griekse en een van Turkse herkomst.

x Chitalpa tashkentensis

Veel tuinliefhebbers willen in hun tuin graag een bijzondere plant of boom en dan liefst een met een mooie en lange bloei. Zoiets is te vinden in ons arboretum, op het grote grasveld tussen de Amerikaanse collectie, vlakbij de grote Tulpenboom (*Liriodendron*).

Chitalpa is een weinig bekende, intergenerische hybride, een kruising tussen twee geslachten, vandaar de X voor de naamsaanduiding. De kruisingsouders zijn de bekende Trompetboom (*Catalpa bignonioides*) en de *Chilopsis linearis*, beide afkomstig uit Noord-Amerika. Hieruit is een kleine, bladverliezende boom ontstaan die van beide ouders goede eigenschappen heeft meegekregen. Van *Catalpa bignonioides* komen de mooie orchideeachtige bloemen en de winterhardheid. Van *Chilopsis linearis*, een op wilgen lijkend, maar vorstgevoelig boompje, is het smalle wilgachtige blad en de eigenschap om goed tegen droogte bestand te zijn.

Bijzonder is ook dat de eerste kruisingen tussen de twee geslachten werden uitgevoerd in Oezbekistan rond 1964. In 1977 werden de eerste

hybriden in de Verenigde Staten geïntroduceerd. Ze kwamen terecht in de New York Botanic Garden van Robert Herb. Tot 1991 bleef de plant zonder officiële naam. Toen werd de naam: *x Chitalpa tashkentensis* gegeven aan de boom, naar Tasjkent, de hoofdstad van Oezbekistan, waar de plant was ontstaan.

Er werden ook twee cultivars geselecteerd: 'Pink Dawn' met roze bloei en 'Morning Cloud' met witte bloemen. De eerste heeft de mooiste bloei: lichtroze, in clusters van 15 tot wel 40 bloemen van elk ruim een centimeter lang. De bloeiperiode valt bij ons in de zomer; in juni, juli en soms nog in augustus zijn de bloemen te bewonderen.

In de trompetvormige bloem is een gestreept honingmerk te zien en er is veel nectar aanwezig, aantrekkelijk voor vogels, vlinders en insecten. In Amerika zijn de kolibries er dol op.

De boom krijgt uiteindelijk een hoogte van 6 tot 7 meter, is bestand tegen temperaturen tot -15 graden en kan goed tegen warmte en droogte.

Kortom een beauty, die het goed in ons klimaat zal doen en die ook geschikt is voor kleine of patio-tuinen. Niet ieder tuincentrum heeft deze *Chitalpa* voorhanden, maar een zoektocht langs gespecialiseerde kwekers zal zeker succes opleveren.

